

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่า : กรณีศึกษา
ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ
ศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุของปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการ
พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการป่าพื้นที่สงวนแห่งชาติป่า
แก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษาสาเหตุของปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ
ป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวน
แห่งชาติป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวน
แห่งชาติป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของ
รัฐที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม จำนวน 10 คน ราษฎร
กลุ่มสมัชชาคนจนที่อาศัยอยู่ในบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย และอยู่ในบ้านแก่งกะอาม ตำบล
ผาเสวย จำนวน 8 คน และราษฎรที่ไม่ใช่กลุ่มสมัชชาคนจน ที่อาศัยอยู่ในบ้านดงบังและบ้าน
แก่งกะอาม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 9 คน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นกระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) เปิดเวทีสนทนาแบบไม่เป็นทางการในชุมชนเป้าหมายเพื่อรับฟังความคิดเห็นและการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 สภาพปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม

4.1.1 ลำดับเหตุการณ์และจุดเริ่มต้นของปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม

กรณีปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ผู้วิจัยจะนำเสนอสรุปตามลำดับดังต่อไปนี้

- 1) ปี พ.ศ. 2509 ทางราชการได้ออกกฎกระทรวงฉบับที่ 148 (พ.ศ. 2509) ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2509 กำหนดให้ป่าแก้งกะอาม เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ในชั้นตอนนี้ยังไม่มีปัญหาใดๆเกิดขึ้น
- 2) ปี พ.ศ. 2515 ประกาศคณะปฏิวัติได้กำหนดที่ดินป่าภูพาน ในท้องที่อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมืองสกลนคร และอำเภอกุศบัก จังหวัดสกลนคร และอำเภอสมเด็จ และอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติภูพาน ในชั้นตอนนี้ยังไม่มีปัญหาใดๆ
- 3) ปี พ.ศ. 2518 ได้มีพระราชกฤษฎีกา กำหนดบริเวณที่ดินป่าภูพาน ในท้องที่ตำบลนาใน ตำบลไร่ ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม ตำบลพังขวาง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร ตำบลนาม่วง ตำบลโคกภู อำเภอกุศบัก จังหวัดสกลนคร และตำบลแซงบาดาล อำเภอสมเด็จ ตำบลคำบง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติภูพาน โดยให้ยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติ เมื่อปี พ.ศ. 2515 ในชั้นตอนนี้ยังไม่มีปัญหาใดๆ
- 4) ปี พ.ศ. 2525 ได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศเปลี่ยนแปลงเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน กำหนดในบริเวณที่ดินป่าภูพาน ในท้องที่ตำบลนาใน ตำบลไร่ ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม ตำบลพังขวาง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร ตำบลนาม่วง

ตำบลโคกภู ตำบลสร้างคือ อำเภอภูคา จังหวัดสกลนคร และตำบลแขงบาดาล ตำบลมหาไชย ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ ตำบลคำบัง กิ่งอำเภอห้วยผึ้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติภูพาน ซึ่งในการประกาศแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานในครั้งนี้ได้มีแนวเขตทับซ้อนกับป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ทำให้มีพื้นที่บางส่วนทับซ้อนที่ดินทำกินของราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม โดยการปลูกข้าว และมันสำปะหลัง ตามร่องห้วยและที่ราบตามหุบเขา ในขั้นตอนนี้ยังไม่มีปัญหาใดๆ

5) ปี พ.ศ. 2526 อุทยานแห่งชาติภูพานได้มีการประกาศให้ราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน ให้อพยพออกจากพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งราษฎรในพื้นที่ส่วนใหญ่ยินยอมที่จะออกจากพื้นที่หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตตามฤดูกาลแล้ว แต่ยังมีราษฎรบางส่วนซึ่งเป็นส่วนน้อยไม่ยอมออกไปจากพื้นที่ดังกล่าว

6) ปี พ.ศ. 2528 ราษฎร ได้ยื่นถวายฎีกาต่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขอพระราชทานความช่วยเหลือเกี่ยวกับที่ดินทำกิน ทางราชการจึงผ่อนผันให้ราษฎรที่เดือดร้อนจริงๆ เข้าไปทำกินในพื้นที่ได้ โดยห้ามบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม ซึ่งต่อมาเมื่อปี 2538 ราษฎรก็ได้ออกจากพื้นที่ไป โดยไม่ได้กลับเข้าไปทำกินในพื้นที่ดังกล่าวอีก ทำให้พื้นที่กลับฟื้นคืนเป็นป่าเหมือนเดิม

7) ปี พ.ศ. 2535 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ได้จำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศ โดยจำแนกออกเป็น 3 เขต คือ เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ และเขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร โดยให้นำพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่เสื่อมโทรม และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่เหมาะสมต่อการเกษตร ส่งมอบให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม นำไปปฏิรูปที่ดิน โดยออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ต่อไป ทั้งนี้ให้กรมป่าไม้ดำเนินการปรับแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจพร้อมกับรังวัดปักหลักเขตให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศจริงในพื้นที่ได้ ซึ่งผลจากการจำแนกพื้นที่ดังกล่าวทำให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์บางส่วนไปทับซ้อนกับที่ดินทำกินของราษฎร ทำให้ราษฎรบางส่วนได้รับความเดือดร้อนจึงได้รวมกันชุมนุมยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลเพื่อให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร จึงเป็นจุดเริ่มต้นของสาเหตุการเรียกร้องที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศ

8) ปี พ.ศ. 2538 ราษฎรได้รวมตัวกันในนามกลุ่มสมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน(ต่อมาเปลี่ยนเป็น กลุ่มสมัชชาคนจน) เพื่อชุมนุมเรียกร้องให้ทางราชการช่วยเหลือ โดยอ้างว่าพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทับที่ดินทำกินราษฎร ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน และทาง

ราชการ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในสมัยนั้น(นายประจวบ ไชยสาส์น) ได้มีการประชุมหารือร่วมกับตัวแทนราษฎรกลุ่มสมัชชาชนาชาวลำภูภาคอีสาน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน และได้มีบันทึกข้อตกลงร่วมกันเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2538 ที่จังหวัดสกลนคร โดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ว่า ให้แต่งตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา และให้ราษฎรกลับไปทำกินในที่ดินเดิมได้ ซึ่งผลการบันทึกข้อตกลงดังกล่าว เป็นสาเหตุทำให้ราษฎรนำไปเป็นข้ออ้างในการเข้าไปบุกรุกแผ้วถางยึดถือครอบครองพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติทุกแห่งทั่วภาคอีสานและภาคอื่นๆ นับได้ว่าเป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียกร้องที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้ของราษฎรและกลุ่มองค์การประชาชนบางกลุ่มตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ซึ่งปัญหาข้อขัดแย้งกรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่า แก้งกะอาม ก็เป็นปัญหาอันเนื่องมาจากสาเหตุดังกล่าวเช่นกัน

4.1.2 ลำดับเหตุการณ์และการเรียกร้องสิทธิในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพานทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน

ตั้งแต่มีการประกาศเขตเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมแนวพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพานทับซ้อนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ในปี พ.ศ. 2525 ทำให้พื้นที่บางส่วน โดยเฉพาะในท้องที่ตำบลมหาไชยและตำบลผาเสวย จังหวัดกาฬสินธุ์ เกิดปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ โดยชาวบ้านอ้างว่า ทางราชการประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของ ชาวบ้านที่อยู่อาศัยมาก่อน ปี พ.ศ. 2525 ซึ่งทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งในการเรียกร้องขอสิทธิของชาวบ้านด้วยตนเองในพื้นที่บ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย บ้านดงบัง และบ้านขมิ้น ตำบลมหา-ไชย ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสมัชชาคนจนกับชาวบ้านทั่วไป โดยชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มสมัชชาคนจน ซึ่งเป็นราษฎรบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย บ้านดงบัง ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีแกนนำ คือ นาย แรมเล็ก นิลนวล นายเหลาไทย นิลนวล นายธงชัย ศรีจันทร์ นายประยุทธ์ ธรรมประชา มีข้อเรียกร้องหลักคือ ขอที่ดินทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน โดยแบ่งข้อเรียกร้องเป็นกรณีราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จำนวน 43 ราย และกรณีราษฎรบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จำนวน 92 ราย รวมจำนวนราษฎรที่เรียกร้องสิทธิของกลุ่มสมาชิกสมัชชาคนจนจำนวน 135 ราย ซึ่งสามารถสรุปการเรียกร้องสิทธิทำกินและการแก้ไขปัญหาของกลุ่มดังกล่าว ได้ดังนี้

1) การเรียกร้องสิทธิทำกินและการแก้ไขปัญหากลุ่มสมัชชาคนจน

ชื่อเรียกร้องกรณีราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ
จำนวน 43 ราย ที่ได้อ้างสรุปบันทึกหรือการแก้ไขปัญหามาตามข้อตกลงระหว่างตัวแทนคณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินภาคอีสานและตัวแทนทางราชการ กรณีป่าแก้งกะอาม
คือ 1) ให้เข้าทำกินในที่ดินเดิมในแปลงปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ เนื่องจากทับที่ทำกินของ
ชาวบ้าน 2) ขอให้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยมีชาวบ้านเป็นกรรมการร่วม
และ 3) หลังจากคณะกรรมการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหมาแล้ว ให้ดำเนินการตามแนวทางของ
คณะกรรมการต่อไป และได้ยื่นข้อเสนอเพิ่มเติม ตามบันทึกการหารือ ในวันที่ 7 พฤษภาคม
2538 ข้อ 4 และข้อ 5 คือ ให้ แต่งตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างราชการและราษฎร โดยมี
องค์ประกอบ 5 ฝ่าย คือ 1) ฝ่ายปกครอง 2) ผู้เดือดร้อน 3) ผู้ใหญ่บ้าน 4) ป่าไม้เขต และ
5) จังหวัด ดำเนินการตรวจสอบแนวเขตและสอบสวนใหม่ให้แล้วเสร็จ และดำเนินการส่งมอบ
ให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.) ดำเนินการ และให้ระงับการจับกุม
เว้นแต่การบุกรุกใหม่ได้ดำเนินการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด และมีข้อตกลงร่วม กรณีป่า
แก้งกะอาม คือ ให้เข้าทำกินที่ดินเดิม ในแปลงปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องจากทับ
ที่ดินทำกินของชาวบ้าน ขอให้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยมีชาวบ้านเป็น
กรรมการร่วม และเพื่อแก้ไขปัญหามาตามข้อเท็จจริงต่อไป และหลังจากคณะกรรมการกำหนด
แนวทางแก้ไขปัญหมาแล้ว ให้ดำเนินการตามแนวทางของคณะกรรมการ ต่อไป ซึ่งข้อเรียกร้อง
หลัก คือ ขอให้ทางราชการจัดหาที่ดินทำกินให้ในระหว่างรอการจัดหาที่ดินให้ชาวบ้าน โดย
ผ่อนผันให้เข้าทำกินในที่ดินเดิมจนกว่าจะสามารถหาที่ดินทำกินใหม่ได้

กรณีราษฎรบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จำนวน
92 ราย มีข้อเรียกร้อง คือ ขอให้พิจารณากันแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานที่ทับที่อยู่อาศัยและ
ที่ดินทำกินออกและให้ออกเอกสารสิทธิ์รับรองให้ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งราษฎรทั้ง 2 กลุ่ม
เห็นว่าควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ตามบันทึกข้อตกลงเมื่อวันที่
7 พฤษภาคม 2538

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา การดำเนินการเรียกร้องสิทธิของ
ชาวบ้านยังมีอย่างต่อเนื่อง โดยมีการประชุมหารือร่วมระหว่างสมัชชาชนวนาชาวไร่ ภาคอีสาน
และคณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินภาคอีสาน กับตัวแทนราชการ ได้สรุปผล
หารือ กรณีปัญหาป่าแก้งกะอาม โดยส่วนใหญ่ ผลการประชุมจะต้องมีการตั้งคณะกรรมการ
ขึ้นมาเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงและเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาระงับการจับกุม ซึ่งต่อมาได้

ดำเนินการในนามของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและสมัชชาชาวนาชาวไร่ ภาคอีสาน และได้เข้าร่วมกลไกการผลักดันเชิงนโยบายรัฐ เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาพร้อมกับเครือข่ายปัญหาในทุกภาค โดยใช้นามร่วมกันว่า กลุ่มสมัชชาคนจน

ในขณะที่จังหวัดกาฬสินธุ์ก็ได้ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นพบว่า การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติภูพานในปี พ.ศ. 2525 นั้นเป็นการประกาศทับซ้อนเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ซึ่งเป็นที่ทำกินของราษฎรมาก่อน ซึ่งจังหวัดกาฬสินธุ์อ้างว่าได้มีการกันพื้นที่บริเวณหมู่บ้านแก้งกะอามออกจากเขตอุทยานแห่งชาติภูพานและป่าสงวนแห่งชาติแล้ว แต่ราษฎรยังครอบครองพื้นที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ในขณะที่ราษฎรมีความต้องการให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิ์ที่อยู่อาศัยให้ ซึ่งปรากฏว่า มีราษฎรบางส่วนได้รับเอกสารสิทธิ์ไปแล้ว ซึ่งจังหวัดกาฬสินธุ์ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยการสอบปากคำ กรณีราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย มีราษฎรอ้างการครอบครองทั้งสิ้น จำนวน 43 ราย เนื้อที่ 970 ไร่ 1 งาน 92 ตารางวา กรณีราษฎรบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย มีราษฎรอ้างการครอบครองทำกินจำนวน 92 ราย เนื้อที่ 2,193 ไร่ โดยคณะทำงานชุดนี้มีความเห็นว่า ให้พิจารณาปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานออกจากที่ทำกินของราษฎร แล้วมอบพื้นที่ให้หน่วยงาน ส.ป.ก. ดำเนินการปฏิรูปที่ดินให้ราษฎร และให้พิจารณาปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานออกจากที่ตั้งชุมชน พร้อมทั้งพิจารณาให้เอกสารสิทธิ์ เพราะได้ก่อตั้งบ้านมาตั้งแต่ปี 2434 ก่อนการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ.2525 แต่ผลการประชุมครั้งนี้ไม่ได้มีผลต่อการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด แม้ว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้พยายามหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยจัดประชุมเรื่อง “มาตรการแก้ไขปัญหาป่าและที่ดินทำกิน ภาคอีสาน” ร่วมกับสมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน และคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ภาคอีสาน กรณีอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีมาตรการในการแก้ไขปัญหา คือ ให้ดำเนินการเพิกถอนแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานส่วนที่ทับที่ทำกินและที่ตั้งของชุมชน ยกเลิกการขยายแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน และดำเนินการออก ส.ป.ก. 4-01 ให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งมาตรการเหล่านี้กลับไม่มีผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด

การดำเนินการแก้ไขปัญหาของทางราชการมีบทบาทหลักที่เห็นเด่นชัด เมื่อมีการเรียกร้องสิทธิทำกินของราษฎร คือ การแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาในทุกครั้งที่เกิดปัญหา การเรียกร้องของราษฎรขึ้นมา แม้จะมีมาตรการจากทางรัฐบาล ให้ดำเนินการเพิกถอนแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานส่วนที่ทับที่ทำกินและที่ตั้งของชุมชน และ ยกเลิกการขยายแนวเขตอุทยานแห่งชาติแล้วก็ตาม แต่ในที่สุดได้ข้อสรุปใน

การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับปัญหากรณีป่าแก้งกะอาม บ้านดงบัง บ้านแก้งกะอาม จังหวัดกาฬสินธุ์ (ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน) เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2540 ดังนี้

1. ให้กรมป่าไม้ (ส่วนวิศวกรรมป่าไม้และอุทยานแห่งชาติภูพาน) ดำเนินการรังวัดปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานในส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อจากที่ดำเนินการในจังหวัดสกลนครเสร็จแล้ว ตามมติคณะกรรมการระดับจังหวัด
 2. การจัดทำแผนที่และการดำเนินการเพิกถอนสภาพอุทยานแห่งชาติให้ดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย
 3. กรณีราษฎรผู้ได้อพยพออกไปก่อน ให้อุทยานแห่งชาติภูพานสำรวจหาพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อให้ความช่วยเหลือราษฎรกลุ่มดังกล่าว
- การดำเนินการตามข้อสรุปนี้ คือ การแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ และแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ระดับจังหวัด จำนวน 15 คน แต่ในระหว่างการรอผลดำเนินการของส่วนวิศวกรรมป่าไม้และอุทยานแห่งชาตินั้น ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล จึงทำให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการติดตามผลการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรใหม่อีกครั้งตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 40/2541 ลงวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2541

ต่อมาวันที่ 25 มกราคม 2541 จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ แจ้งว่า ได้มีราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ เข้าไปบุกรุกพื้นที่บริเวณอุทยานแห่งชาติภูพาน และส่วนที่วิศวกรรมป่าไม้ได้กันพื้นที่ไว้เพื่อช่วยเหลือราษฎรตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 เนื้อที่ 1,400 ไร่ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูพานและเจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กส. 8 (แก้งกะอาม) สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ จึงได้จับกุมราษฎรหมู่บ้านดังกล่าว จำนวน 8 คน ในข้อหาบุกรุกพื้นที่ใหม่ จำนวน 20 ไร่ ซึ่งขัดต่อมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 และหนังสือสั่งการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ด่วนที่สุด ที่ กษ 0708.4/ว 14774 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 และได้แจ้งความดำเนินคดีต่อพนักงานสอบสวนสถานีตำรวจ ภูธรตำบลแข่งบาดาล อำเภอสมเด็จ ตาม ปวจ. ข้อ 1 เวลา 18.00 น. ลงวันที่ 25 มกราคม 2541

การจับกุมชาวบ้านในครั้งนี้ ทำให้กลุ่มสมาชิกชาคนจนและตัวแทนราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประมาณ 60 คน โดยการนำของนายแรมเล็ก นิลนวล และนายเหลาไทย นิลนวล ได้ชุมนุมเรียกร้องให้จังหวัดกาฬสินธุ์ปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง 8 คน และไม่ให้ดำเนินคดีแก่ราษฎรจำนวนดังกล่าว โดยอ้างว่า

ราษฎรไม่มีความผิด เพราะว่าราษฎรได้เข้าทำกินในพื้นที่ที่อุทยานแห่งชาติภูพานและส่วน
 วิศวกรรมป่าไม้ กรมป่าไม้ ได้กั้นพื้นที่ไว้เพื่อรองรับการช่วยเหลือราษฎร ตามแนวทางการ
 แก้ไขปัญหาของราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย บ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย ท้องที่อำเภอ
 สมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 แต่จังหวัดกาฬสินธุ์
 ได้ตรวจสอบแล้วปรากฏว่า พื้นที่บริเวณที่เกิดเหตุอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพานที่ประกาศ
 ทับซ้อนป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม และอยู่ในบริเวณที่อุทยานแห่งชาติภูพาน และส่วน
 วิศวกรรมป่าไม้ กรมป่าไม้ ได้ตรวจสอบกันพื้นที่ไว้เพื่อรองรับและช่วยเหลือราษฎรตาม
 ชื่อเรียกของของกลุ่มสมาชิกคนจน เนื้อที่ 1,400 ไร่ แต่ราษฎรเข้าไปบุกกรุกพื้นที่ใหม่ เนื้อที่
 ประมาณ 20 ไร่ ซึ่งบริเวณที่กั้นไว้ดังกล่าวอยู่ในขั้นตอนที่อุทยานแห่งชาติภูพานและส่วน
 วิศวกรรมป่าไม้ดำเนินการหมายแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานในส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ และ
 จัดทำแผนที่เพื่อพิจารณาดำเนินการประกาศเพิกถอนสภาพอุทยานแห่งชาติภูพานบางส่วน และ
 ประกาศแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูพานใหม่ตามแนวทางการแก้ไขปัญหา ตามมติคณะรัฐมนตรี
 เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 ซึ่งพื้นที่บริเวณที่ราษฎรบุกกรุกยังไม่มีเพิกถอนสภาพจากอุทยาน
 แห่งชาติภูพานตามขั้นตอนของกฎหมายแต่อย่างใด จึงได้ถูกเจ้าหน้าที่ดำเนินการจับกุมดำเนิน
 คดีดังกล่าว

Rajabhat Mahasarakham University

วันที่ 28 มกราคม 2541 จังหวัดกาฬสินธุ์ได้จัดให้มีการประชุมหารือ
 ระหว่างตัวแทนของกลุ่มผู้ชุมนุมและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาดังกล่าว
 โดยได้ช่วยดำเนินการประกันตัวผู้ต้องหาทั้ง 8 คน ส่วนการดำเนินคดีให้ดำเนินการตามขั้นตอน
 ของกระบวนการยุติธรรม และจะให้ความเป็นธรรมแก่ราษฎรมากที่สุด ราษฎรมีความพึง-
 พอใจจึงได้สลายตัวกลับไป

ต่อมาจังหวัดกาฬสินธุ์ได้รับแจ้งจากอำเภอสมเด็จว่าได้รับหนังสือ
 จากผู้ใหญ่บ้านบ้านแก้งกะอาม หมู่ที่ 6 ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ และได้รับ
 หนังสือสมเด็จ ค่วนที่สุด ที่ กส 0711/1198 ลงวันที่ 28 เมษายน 2541 โดยสรุปของหนังสือ 2
 ฉบับมีข้อความตรงกัน คือ ไม่ต้องการให้ทางราชการกั้นพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน เนื้อที่
 1,400 ไร่ เพื่อช่วยเหลือราษฎรตามชื่อเรียกของกลุ่มสมาชิกคนจน โดยอ้างว่า กลุ่มสมาชิก
 คนจนนั้นเป็นคนที่มาจากถิ่นอื่นแล้วมาแอบอ้างว่า ได้เคยเข้ามาทำกินในพื้นที่ดังกล่าว จังหวัด
 กาฬสินธุ์จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยได้นำชื่อเรียกของราษฎร
 เสนอให้ที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาค
 ตะวันออก จังหวัดกาฬสินธุ์ พิจารณาโดยที่ประชุมมีมติว่า บริเวณ 1,400 ไร่ ที่ได้กั้นไว้เพื่อช่วย

เหลือราษฎรตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 ให้ราษฎรฝ่ายสมัชชาคนจนและราษฎรในพื้นที่หยุดการบุกรุกและปลูกพืช ตั้งแต่วันที่ 26 พฤษภาคม 2541 เป็นต้นไป แต่ให้ผู้ที่ปลูกพืชไปก่อนนี้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ สำหรับปีต่อไปหากการแก้ไขปัญหายังไม่แล้วเสร็จตามขั้นตอนจะได้นำเสนอให้คณะอนุกรรมการชุดนี้พิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง หากฝ่าฝืนเจ้าหน้าที่จะดำเนินการตามกฎหมายโดยเฉียบขาด เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามมติที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหานั้นที่ป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ครั้งที่ 1/2540 เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2541 กำหนดไว้ กลุ่มสมัชชาคนจนได้เข้าเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วไม่ยอมออกไปจากพื้นที่ แต่ได้ดำเนินการปลูกพืชขึ้นต้น โดยเฉพาะไม้ผลลงไปในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว กัลย ฝรั่ง น้อยหน่า ฯลฯ ส่งผลทำให้กลุ่มราษฎรในพื้นที่บ้านดงบัง ตำบลมหาไชย บ้านแก้งกะอาม และบ้านขมิ้น ตำบลผาเสวย เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงรวบรวมสมาชิกเข้าไปบุกรุกพื้นที่บริเวณอุทยานแห่งชาติภูพานเพื่อเป็นข้อต่อรองให้ทางราชการเร่งรัดดำเนินการแก้ไขปัญหายุติโดยด่วน ภายใต้เงื่อนไขว่า หากทางราชการผลักดันให้กลุ่มสมัชชาคนจนออกไปจากพื้นที่ 1,400 ไร่ ไม่ให้ทำกินต่อไป กลุ่มราษฎรก็จะยินยอมออกไปจากพื้นที่โดยไม่เรียกร้องใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อราษฎรในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จนทำให้ราษฎรในพื้นที่เกิดความขัดแย้งทางด้านความคิดและการปฏิบัติ รวมทั้งเกิดความสับสนในแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงเลียนแบบพฤติกรรมของกลุ่มสมัชชาคนจน โดยนำมาเป็นสาเหตุและข้ออ้างในการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน โดยเฉพาะราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย และบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้ทางราชการจะต้องเร่งรัดดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้ง 2 กรณี โดยเร่งด่วนต่อไป

2) การเรียกร้องสิทธิทำกินและการแก้ไขปัญหากลุ่มราษฎรในพื้นที่บ้านดงบัง ตำบลมหาไชย บ้านแก้งกะอาม และบ้านขมิ้น ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

ผลสืบเนื่องจากการเข้าไปบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพานของกลุ่มสมัชชาคนจน เป็นสาเหตุทำให้กลุ่มราษฎรในพื้นที่โดยเฉพาะราษฎรบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย บ้านแก้งกะอาม และบ้านขมิ้น ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ เกิดความไม่พอใจ ในการแก้ไขปัญหามิฉะนั้นดังกล่าว จึงได้รวมกลุ่มกันเข้าไปบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน เพื่อคัดค้านและเรียกร้องให้ทางราชการรีบดำเนินการผลักดันกลุ่มสมัชชาคนจนให้ออกจากพื้นที่ไป หากทางราชการดำเนินการสำเร็จกลุ่มราษฎรยินยอมที่จะยุติการบุกรุกพื้นที่

และไม่เรียกร้องสิทธิใด โดยกลุ่มนี้ ประกอบด้วย กลุ่มราษฎรบ้านแก้งกะอาม หมู่ 6, 10 บ้านขมิ้น หมู่ 7, 8, 9 ตำบลผาเสวย และบ้านดงบัง หมู่ 6 ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ รวมประมาณ 531 ราย มีแกนนำที่สำคัญได้แก่ นายสว่าง คำไสย์ นายตา สุขรี นายชาญ คำสุข นายคำ คิคสร้าง นายคำ-บอน ไชยพรม และนางอาจ มะลิพัฒน์ นายประเสริฐ การแปลง มีข้อเรียกร้องและแนวทาง การแก้ไขปัญหาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ข้อเรียกร้อง ขอให้คืนทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน โดยอ้างว่าเคยเป็นที่ทำกินของราษฎรมาก่อนตั้งแต่บรรพบุรุษ (บริเวณดงกำพร้าวและดงใหญ่) และอ้างมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 ที่จะจัดสรรที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติภูพานให้แก่กลุ่มสมัชชาคนจนซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรม เนื่องจากกลุ่มสมัชชาคนจนเป็นคนมาจากที่อื่น ไม่ใช่คนในพื้นที่ และไม่เคยเข้าไปครอบครองพื้นที่ในเขตอุทยานฯ มาก่อนแต่อย่างใด จึงไม่สมควรจะได้รับการช่วยเหลือ ควรจะช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่น่าจะเหมาะสมกว่า

ในระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามขั้นตอนของกฎหมายของกลุ่มสมัชชาคนจนและได้เข้าไปบุกรุกแผ้วถาง ซีดถือ ครอบครองพื้นที่เพื่อปลูกพืชก่อนในบริเวณพื้นที่ 1,400 ไร่ และไม่ยอมออกไปจากพื้นที่ ทำให้กลุ่มราษฎรในพื้นที่เกิดความไม่พอใจ จึงได้ร่วมกันขึ้นไปบุกรุกพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน ตั้งแต่วันที่ 14 ธันวาคม 2541 โดยมีราษฎรประมาณ 300 คน พร้อมอุปกรณ์การแผ้วถางป่า เช่น มีด ขวาน เลื่อย จอบ เสียม รวมตัวกันเข้าไปแผ้วถางป่าในเขตอุทยานแห่งชาติภูพานบริเวณป่าดงใหญ่ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านแก้งกะอาม และบริเวณดงกำพร้าว ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านขมิ้น ท้องที่ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ และบริเวณดงคำบาก ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือบ้านดงบัง ท้องที่ตำบลมหาไชย โดยมีผู้ใหญ่บ้านบ้านแก้งกะอามและผู้ใหญ่บ้านบ้านดงบัง ได้ยืนยันว่า ราษฎรกลุ่มนี้เป็นผู้ยากจน ไม่มีที่ทำกินจริงๆ ทางจังหวัดกาฬสินธุ์จึงได้ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาและได้ตรึงกำลังในพื้นที่ตลอดเวลา จึงทำให้ปัญหาคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น และได้ถอนกำลังออกไป

ช่วงปลายเดือนมกราคม 2542 กลุ่มราษฎรบ้านขมิ้น ตำบลผาเสวย ประมาณ 120 คน กลุ่มราษฎรบ้านแก้งกะอาม ประมาณ 200 คน และกลุ่มราษฎรบ้านดงบัง ประมาณ 200 คน ได้รวมตัวกันเข้าไปบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพานอีกครั้ง

ผลการบุกรุกในครั้งนี้ เจ้าหน้าที่สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่นได้ออกดำเนินการรังวัดพื้นที่บริเวณที่กลุ่มราษฎรแผ้วถางในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน ท้องที่ตำบลผาเสวย และตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ 3 แปลง คือ บริเวณดงคำพำ บ้านขมิ้น เนื้อที่บุกรุกจำนวน 121 ไร่ บริเวณดงใหญ่ บ้านแก่งกะอาม เนื้อที่บุกรุกจำนวน 256 ไร่ และบริเวณดงคำบาก บ้านดงบัง เนื้อที่บุกรุกจำนวน 75 ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ที่ถูกบุกรุกทั้งหมด 452 ไร่

ต่อมาวันที่ 22 ธันวาคม 2542 เจ้าหน้าที่สายตรวจสำนักงานป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ ร่วมกับป่าไม้อำเภอสมเด็จ เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่า ที่ กส 8 (แก่งกะอาม) และอุทยานแห่งชาติภูพาน ตรวจพบกลุ่มราษฎรบ้านแก่งกะอาม หมู่ที่ 6 ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประมาณ 200 คน เข้าบุกรุกแผ้วถางป่าบริเวณทิศตะวันตกของบ้านแก่งกะอาม หมู่ที่ 6 ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน จึงเข้าจับกุมแต่ไม่สามารถเข้าจับกุมได้ เนื่องจากราษฎรมีจำนวนมากกว่ากำลังเจ้าหน้าที่ มีอุปกรณ์ มีด ขวาน เลื่อย เกรงว่าอาจจะเกิดอันตราย จึงได้ถ่ายภาพกลุ่มราษฎรที่กระทำผิดในที่เกิดเหตุและทราบชื่อบุคคลที่สามารถระบุได้ จำนวน 4 ราย คือ 1. นายสว่าง คำไสย์ 2. นายดา สุขรี 3. นายชาย คำสุข 4. นายคำ คัดสร้าง จากนั้นได้จัดทำบันทึกและถ่ายภาพพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถาง คิดเป็น เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ พร้อมกับได้นำเรื่องราวร้องทุกข์กล่าวโทษต่อพนักงานสอบสวนสถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จ เพื่อขอให้นำตัวราษฎรทั้ง 4 รายดังกล่าว ซึ่งเป็นแกนนำมาดำเนินคดีกฎหมายต่อไป ต่อมาเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2543 ราษฎรบ้านขมิ้น หมู่ 7, 8, 9 ประมาณ 200 คนได้รวมตัวกันเข้าไปบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ภูพาน และราษฎรได้รุมปิดล้อม เพื่อทำร้ายเจ้าหน้าที่ โดยมีมีด จอบ ขวาน เลื่อย เป็นอาวุธ เจ้าหน้าที่จึงได้ถอนกำลังออกจากพื้นที่เพื่อป้องกัน มิให้เกิดความรุนแรงและป้องกันความเสียหายต่อทรัพย์สินของทางราชการ แกนนำกลุ่มราษฎรในครั้งนี้ คือ นายคำบอน ไชยพรม นางอาจ มะลิพัฒน์ มีเนื้อที่บุกรุกประมาณ 15 ไร่ พนักงานเจ้าหน้าที่ได้แจ้งความร้องทุกข์ดำเนินคดีกลุ่มราษฎรบ้านขมิ้น ต่อพนักงานสอบสวนสถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จ ตาม ปวจ. ข้อ 4 วันที่ 15 มกราคม 2543 เวลา 17.00 น. คดีที่ 15/43 และเมื่อ วันที่ 17 มกราคม 2543 สำนักงานฯ ได้รวบรวมเรื่องราวเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อพิจารณาสั่งการให้เจ้าหน้าที่สถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จ ดำเนินการจับกุมแกนนำหลัก ๆ ทั้ง 4 คน คือ นายสว่าง คำไสย์ นายดา สุขรี นายชาย คำสุข และนายคำ คัดสร้าง เพื่อดำเนินคดีตามกฎหมาย และป้องกันมิให้ได้มีโอกาสเป็นแกนนำกลุ่มราษฎรเพื่อเข้าไปบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่ง

ชาติ ภูพานต่อไป และจังหวัดได้แจ้งความร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน สถานีตำรวจภูธร อำเภอสมเด็จแก้ว

ต่อมาวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2543 กลุ่มราษฎรบ้านแก้งกะอาม จำนวน 250 คน บ้านขมิ้น จำนวน 80 คน ได้ร่วมกันเข้าไปบุกกรุกแผ้วถางพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ภูพาน เนื้อที่ 6 ไร่ เจ้าหน้าที่จะเข้าไปดำเนินการจับกุมราษฎรที่บุกกรุกพื้นที่ แต่กลุ่มราษฎร ดังกล่าวรวมตัวกันต่อต้านขัดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ได้แจ้งความร้องทุกข์ ต่อพนักงานสอบสวน สถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จแก้ว เพื่อดำเนินคดีกับนายบอน ไชยพรม และนายประเสริฐ การแปลง กับพวก ตาม ปวจ. ข้อ 2 เวลา 15.30 น. คดีที่ 36/42 ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2543

วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2543 ตัวแทนราษฎรบ้านขมิ้น หมู่ 7, 8, 9 บ้านแก้งกะอาม หมู่ 6, 10 ตำบลผาเสวย และบ้านดงบัง หมู่ 6 ตำบลมหาไชย จำนวน 60 คน ได้ยื่นหนังสือข้อเรียกร้องถึงประธานคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่าน นายอำเภอสมเด็จแก้ว โดยขอเข้าทำกินในพื้นที่ซึ่งได้แผ้วถางไว้แล้วและขอให้ตั้งตัวแทนราษฎร หมู่บ้านละ 2 คน รวม 12 คน เป็นอนุกรรมการร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วย อำเภอสมเด็จแก้ว มีความเห็นว่า เพื่อไม่ให้ปัญหาขัดแย้งเรื้อรังต่อไปและอาจทำให้เกิดผลเสียต่อทางราชการได้ เห็นควรนำปัญหาดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนระดับจังหวัด กาฬสินธุ์ โดยยึดถือแนวทางการดำเนินงานตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 และเป็นไปตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ จึงได้รายงานให้จังหวัดทราน จังหวัด ได้นำเสนอที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการบุกกรุกป่า

วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2541 ที่ประชุมมีมติให้ดำเนินการช่วยเหลือ ราษฎรในด้านการส่งเสริมพัฒนาอาชีพให้แก่ราษฎร ให้ประชาสงเคราะห์นำสิ่งของ อาหาร เครื่องอุปโภค-บริโภค ไปแจกให้แก่ราษฎร และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งพัฒนาพื้นที่ เช่น ถนนระหว่างหมู่บ้านและภายในหมู่บ้าน และอื่น ๆ ตามความเหมาะสม และความต้องการของ ราษฎร เมื่อโครงการทั้งหมดได้ดำเนินการเสร็จตามโครงการเรียบร้อยแล้ว ทำให้การแก้ไข ปัญหาได้คลี่คลายลงเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง

ในขณะเดียวกันได้ผ่นึกกำลังเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อตรึง กำลังในพื้นที่ พร้อมกับดำเนินการด้านการประชาสัมพันธ์ในเชิงรุกในทุกรูปแบบ เพื่อชี้แจง ข้อเท็จจริงให้ทราบโดยทั่วกัน พร้อมกับให้แต่งตั้งคณะทำงานร่วมแก้ไขปัญหาคกรบุกกรุกพื้นที่ ป่าอุทยานแห่งชาติภูพาน ตามคำสั่งคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชน ระดับจังหวัด

ภาพสีรุ้ง ที่ 1/2542 ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 ที่ประชุมมีมติให้ตรวจสอบพิสูจน์สิทธิ์ ในการครอบครองพื้นที่ตามแนวทางของมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 และ เห็นควรนำเสนอให้คณะอนุกรรมการช่วยเหลือประชาชนระดับจังหวัดภาพสีรุ้งทราบ เพื่อ พิจารณาว่าจะให้ใช้ภาพถ่ายทางอากาศปีไหนในการตรวจพิสูจน์สิทธิ์ เนื่องจากราษฎรต้องการ ใช้ภาพถ่ายปี 2516 - 2518 แต่ตามแนวทางของมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว ให้ใช้ภาพถ่ายทาง อากาศของกรมแผนที่ทหาร ซึ่งถ่ายภาพพื้นที่นั้นไว้เป็นครั้งแรกหลังวันสงวนหวงห้ามเป็น พื้นที่ป่าไม้ ตามกฎหมายครั้งแรกซึ่งควรจะเป็นภาพถ่ายทางอากาศ ปี 2510 เนื่องจากป่าแก่ง กะอามประกาศเป็นป่าสงวนฯ ครั้งแรกเมื่อปี 2509 และมีประกาศอุทยานแห่งชาติภูพาน เรื่อง ขอความร่วมมือให้ปฏิบัติตามกฎหมาย มาตรา 16 (13), 19, 21, 22 แห่ง พระราชบัญญัติอุทยาน แห่งชาติ พ.ศ.2504 ห้ามมิให้บุคคลผู้ใดเข้าไปดำเนินการใดๆ ภายในเขตอุทยานฯ โดยเด็ดขาด ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2543 หากฝ่าฝืนจะดำเนินคดีทุกราย หากมีพืชผลทางการเกษตรหรือสิ่ง ปลูกสร้างใดๆ อยู่ให้เก็บเกี่ยวก่อนออกไป ภายในวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2543 และได้มีการ ประกาศเตือนครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ลงวันที่ 9 และ 17 มีนาคม 2543 ตามลำดับ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

4.1.3 การยุติปัญหาการบุกรุกป่าโดยรัฐ

Rajabhat Mahasarakham University

จากปัญหาที่ราษฎรเข้ามาบุกรุกพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติหลายครั้ง แม้จะมี มาตรการที่เข้มงวดมาดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาโดยการจับกุมตามกฎหมายแล้วก็ตาม แต่ ปัญหาดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาเกี่ยว กับการเรียกร้องพื้นที่ทำกินในเขตพื้นที่ป่าไม้ตามมาอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น กรม ป่าไม้จึงได้มีคำสั่งที่ 1085/2543 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ.2543 ให้ตั้งกองอำนวยการร่วม ป้องกันการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน ท้องที่อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้น โดย ให้มีภารกิจและหน้าที่เพื่อดำเนินการผลักดันราษฎรกลุ่มสมัครคนจนและกลุ่มราษฎรบ้าน ดงบัง ตำบลมหาไชย บ้านแก่งกะอาม และบ้านขม้น ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัด กาฬสินธุ์ ให้ออกไปจากพื้นที่บริเวณที่กลุ่มราษฎรเข้าไปบุกรุกยึดถือครอบครองพื้นที่ในเขต อุทยานแห่งชาติภูพานให้เสร็จสิ้น พร้อมกับดำเนินคดีกับกลุ่มราษฎรผู้กระทำผิดกฎหมายโดย เฉียบขาด แล้วดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณที่ถูกบุกรุกให้ฟื้นกลับคืนสู่สภาพสมบูรณ์ ดังเดิม โดยมีการประชุมกำหนดแนวทางการปฏิบัติการกิจและมีมติให้ตั้งกองอำนวยการร่วม ป้องกันการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน ณ ที่ทำการหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กส.8 (แก่งกะอาม) บ้านแก่งกะอาม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้ระดมกำลัง

เจ้าหน้าที่พร้อมกับยานพาหนะ อาวุธ และอุปกรณ์การปฏิบัติงานภาคสนามเต็มที เพื่อเตรียมระดมกำลังเจ้าหน้าที่เข้าควบคุมพื้นที่ และจัดทำแผนป้องกันการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ ในวันที่ 8 มิถุนายน 2543 เป็นต้นไป

ผลการดำเนินการตามแผนการป้องกันการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ได้มีการดำเนินการแจ้งความร้องทุกข์กล่าวโทษต่อพนักงานสอบสวนท้องที่ เพื่อดำเนินคดีกับกลุ่มราษฎรผู้บุกรุกพื้นที่บริเวณรอยต่อบ้านคงบังและบ้านแก้งกะอาม ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน บริเวณ พื้นที่ 1,330 ไร่ ซึ่งเป็นกลุ่มสมัชชาคนจนจำนวน 77 ราย หลังจากนั้นมีการเตรียมแผนดำเนินการ รื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง แผนการป้องกันมวลชนต่อต้าน แผนการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่า และจะมีการปลูกป่าในวันที่ 12 สิงหาคม 2543 ต่อมาวันที่ 12 กรกฎาคม 2543 ตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จได้นำหมายจับเลขที่ 46/43 ไปประสานขอความร่วมมือกับตำรวจภูธรอำเภอตลาดโพน จังหวัดสกลนคร ทำการจับกุมตัวนายแรมเล็ก นิลนวล, นายไข จันใจ, นายแหวน คำไสย์, นายแฝง ศรีออน, นายกิตติเดชศรีมงคล, นางบาง ไตรพิษ ผู้ต้องหา รวม 6 คน ขณะที่กำลังร่วมชุมนุมกันอยู่ที่บริเวณหน้าที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูพาน ควบคุมตัวส่งพนักงานสอบสวนสถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จดำเนินคดี และพนักงานสอบสวนสถานีตำรวจภูธรอำเภอสมเด็จ ได้นำตัวนายแรมเล็ก นิลนวล กับพวก ไปควบคุมตัวไว้ที่สถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ ด้วยเกรงว่าจะเกิดปัญหามวลชนก่อความวุ่นวายพื้นที่อำเภอสมเด็จ ในขณะเดียวกัน ทางภาครัฐก็ได้มีการส่งกองกำลังร่วม เข้าทำการแทรกซึมอยู่ตามบ้านเรือนของชาวบ้านบ้านแก้งกะอามและบ้านคงบัง เพื่อเป็นการควบคุมและป้องปราม ตลอดจนทำความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ภาครัฐกำลังดำเนินแผนการรับมือกับราษฎรในพื้นที่อยู่นี้ ทางกลุ่มชาวบ้าน ผู้เดือดร้อนทั้ง 77 ราย ได้รับหนังสือจากอุทยานแห่งชาติภูพาน มีสาระสำคัญคือ ให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่พร้อมการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างและผลผลิตต่างๆ ตามระยะเวลาที่กำหนดให้ หากฝ่าฝืนและเป็นเหตุให้ป่าไม้รื้อถอนเองชาวบ้านต้องรับผิดชอบ ชดใช้ หรือออกค่าใช้จ่ายเพื่อการรื้อถอน เป็นเงินเพิ่มอีกร้อยละยี่สิบห้าต่อปี และมีความผิดตาม พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 มาตรา 24 ฐานขัดคำสั่งตามมาตรา 21 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท และได้แจ้งความดำเนินคดีต่อชาวบ้านทั้ง 77 ราย โดยมีหัวหน้าอุทยานแห่งชาติภูพานเป็นผู้ร้องทุกข์กล่าวโทษ ทั้งนี้ หนังสือฉบับดังกล่าวยังได้ระบุจำนวนพื้นที่ที่เสียหาย พร้อมคิดค่าเสียหาย โดยวิธีการประมาณการค่าเสียหายของกรมป่าไม้ คิดเป็นอัตราไร่ละ 150,000 บาท

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านบ้านแก้งกะอามและบ้านดงบัง ได้ยื่นหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร เพื่อให้รัฐบาลช่วยแก้ไขปัญหาโดยเร่งด่วน กล่าวโดยสรุปคือ ขอให้รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ลงไปแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง จากการกระทำที่ดูแลอำนาจของอธิบดีกรมป่าไม้ ขอให้พิจารณาสั่งการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยุติการกระทำไล่อื้อ ทำลายชาวบ้าน และขอให้พิจารณาแก้ไขปัญหารกรณีสป่าแก้งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยขอให้กรมป่าไม้รับผิดชอบต่อการทำลายพืชผลผลิตทั้งหมด ให้ทบทวนและยกเลิกมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 และพิจารณาสั่งการปล่อยผู้ต้องการและยุติการไล่จับกุมชาวบ้านที่คงเหลือ นอกจากนี้ นายเสรีย์ คำไสย ตัวแทนชาวบ้านป่าแก้งกะอาม ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ขอความเป็นธรรมกรณีการปลูกป่าทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านป่าแก้งกะอาม (บ้านแก้งกะอามและบ้านดงบัง) จำนวน พื้นที่ 1,400 ไร่ อีกทางหนึ่งด้วย

ในวันที่ 4 สิงหาคม 2543 นายปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ (ในขณะนั้น) ได้นำกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่อุทยาน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ร่วมพิธีปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติฯ ในพื้นที่บริเวณที่ถูกบุกรุกกรณีปัญหาป่าแก้งกะอาม พื้นที่ 2,400 ไร่

ต่อมาในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ได้มีมติเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2544 ให้ใช้นโยบายการแก้ไขปัญหามลพิษจากคนจนร่วมกัน ได้แก่ กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ โดยมีสาระสำคัญคือ “ให้กลับเข้าไปทำกินที่ดินเดิมจนกว่าจะแก้ไขปัญหาลแล้วเสร็จ และให้ยุติการข่มขู่คุกคาม การจับกุมคุมขังทุกกรณี” แต่การดำเนินการแก้ไขปัญหของภาครัฐที่เกี่ยวข้องยังไม่มีความคืบหน้า ชาวบ้านจึงได้ร่วมประชุมกับ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะนั้น ณ ศาลากลางจังหวัดขอนแก่น ในวันที่ 11-12 กรกฎาคม 2544 มีการประกาศและแถลงการณ์ โดยมีสาระสำคัญ คือ มติของชาวบ้านบ้านแก้งกะอามและบ้านดงบัง จำนวน 77 ครอบครัว ประกาศให้มีการชุมนุมในพื้นที่ทำกินเดิม 1,400 ไร่ และมีเป้าหมายสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ในนามหมู่บ้านแก้ง-บังมันยืน อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยอาศัยบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 44 ว่าด้วย “บุคคลย่อมมีสิทธิ เสรีภาพ ในการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ...” ทั้งนี้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 3 เมษายน 2544

ปัจจุบันคดีกรณีปัญหาการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอามยังอยู่ในชั้นศาล ในขณะที่ชาวบ้านบ้านแก้งกะอาม ตำบลผาเสวย และชาวบ้านบ้านดงบัง ตำบลมหาไชย ยังมีปัญหาในสิทธิทำกินในพื้นที่ป่าอยู่เช่นเดิม

4.2 สาเหตุของปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม

กรณีปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอามนั้น สามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและพอจะสรุปได้ดังนี้

4.2.1 การรวมศูนย์การจัดการป่าไว้ที่ส่วนกลาง

จากการวิเคราะห์ปัญหา พบว่า การกำหนดแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ในปี 2509 และการประกาศกำหนดให้ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม เป็นอุทยานแห่งชาติภูพาน นั้น เป็นการกำหนดนโยบายการจัดการป่าโดยส่วนกลาง คือ กรมป่าไม้ เพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ พร้อมกับกำหนดนโยบาย มาตรการ ระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าวในแต่ละพื้นที่ จะเห็นได้ว่าการกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของรัฐบางส่วนไม่สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงในภูมิภาค เนื่องจากไม่ได้มีการสำรวจตรวจสอบข้อมูลก่อนที่จะประกาศแนวเขตพื้นที่ แต่ใช้ข้อมูลเดิมที่มีอยู่ในอดีตประกอบการพิจารณากำหนดแนวเขต นอกจากนี้ราษฎรในพื้นที่ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ของชุมชนเอง ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนเกี่ยวกับแนวเขตป่าอนุรักษ์มาโดยตลอด ซึ่งในขณะที่ภาครัฐไม่เข้าใจระบบการจัดการป่าในท้องถิ่น เมื่อกำหนดนโยบายและแผนการจัดการพื้นที่ป่าลงไป ในท้องถิ่นจึงเกิดผลกระทบกับราษฎร โดยตรงและทำให้ไม่มีแรงจูงใจของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าแต่อย่างใด

4.2.2 การใช้อำนาจรัฐในการจัดการป่า

การจัดการป่าของรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยังไม่มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ เนื่องจากการจัดการป่าตามมิติทางด้านกฎหมายเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จาก การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งกรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าแก้งกะอาม ซึ่งในทางปฏิบัติได้มีการใช้อำนาจรัฐ โดยเฉพาะการใช้มาตรการทางกฎหมายเข้ามาจัดการป่ากับชาวบ้าน โดยอ้างว่าเป็นการบุกรุกเขตอุทยานแห่งชาติซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ อ้างการมีหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรซึ่งเป็นผลประโยชน์ของประเทศชาติ ซึ่งเป็นข้อจำกัดในทางปฏิบัติของ

เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบข้อกฎหมายที่กำหนดไว้โดยรัฐ โดยมิได้คำนึงถึงสิทธิและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ในขณะที่ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้น และได้อยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูพานด้วยซ้ำ ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าอย่างแท้จริง

4.2.3 การรับรู้และทัศนคติของเจ้าหน้าที่ต่อประชาชนและการใช้ป่าของชาวบ้าน

จากลำดับเหตุการณ์กรณีปัญหาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยความพยายามตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหารูปแบบต่างๆ ขึ้นมาหลายครั้งหลายหน กลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากความไม่ค่อยจริงจังและจริงจังต่อการจัดการแก้ไขปัญหาป่าไม้ของเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่มีการมองวิธีการแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนและเป็นการสร้างปัญหาเพิ่มขึ้น

จากการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนขาดความจริงใจต่อกันและกัน ทำให้ทั้งสองฝ่ายมีทิวสูงและยึดมั่นในอุดมการณ์ของกลุ่มตนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกที่จะต้องการเอาชนะกันให้ได้ แทนที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยให้สมประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่ายอย่างยั่งยืน

Rajabhat Mahasarakham University

4.2.4 ความจริงจังและความจริงใจต่อประชาชนในการแก้ไขปัญหา

ในกรณีปัญหาป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม เป็นกรณีปัญหาข้อขัดแย้งที่ประชาชนในพื้นที่ต่อต้านและไม่เห็นด้วยกับวิธีการของกรมป่าไม้ในการจัดการป่า สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐและราษฎรในพื้นที่มีแนวคิดและมิตินุมมองในด้านการจัดการพื้นที่ป่าที่ไม่สอดคล้องกันบางครั้งเป็นแนวคิดที่สวนทางกันโดยสิ้นเชิง และไม่มี การประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในลักษณะต่างคนต่างทำ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทั้งทางด้านแนวคิดและการปฏิบัติ นำไปสู่ความขัดแย้งและขาดความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาและการจัดการพื้นที่ป่าร่วมกัน ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อประชาชนในท้องถิ่น มองความสัมพันธ์ของคนกับป่าในเชิงลบ โดยเฉพาะการมองว่า การอ้างสิทธิการเคยเข้าไปทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นความผิดและเป็นการ บุกรุกทำลายป่า ทั้งๆที่ชาวบ้านบางส่วนได้อยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์

4.2.5 ความรู้และทักษะของเจ้าหน้าที่รัฐในการทำงานร่วมกับประชาชน

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ยังขาดข้อมูลพื้นฐานด้านวัฒนธรรม สังคม ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวกับป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ป่าแก่งกะอาม ทำให้การดำเนินงาน การจัดการป่าไม้ และการรณรงค์ต่างๆ ไม่ได้ผลเท่าที่ควร นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องป่า ชุมชน ทำให้ขาดความร่วมมือและเกิดความขัดแย้งในการดำเนินงานขึ้น ซึ่งการดำเนินการจัดการป่าอย่างยั่งยืนตามที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ดำเนินการไปนั้น มิได้คำนึงความต้องการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ นับตั้งแต่การประกาศแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติครั้งแรกในปี พ.ศ.2509 เป็นต้นมา มีการเรียกร้องสิทธิทำกินในพื้นที่ จนมีการกล่าวหาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้วว่า ชาวบ้านได้มีการบุกรุกทำลายป่า ทั้งที่ความจริงองค์ความรู้ในการจัดการป่ามีอยู่มากมายในชุมชน เพียงแต่ต้องศึกษาและรวบรวมให้เหมาะสมกับสถานการณ์

4.2.6 กฎหมาย นโยบายและการบริหารเพื่อสนับสนุนการจัดการป่า

กฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ไม่เปิดโอกาสส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาและจัดการป่าอย่างเต็มที่ ในกรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม เป็นพื้นที่ซึ่งรัฐกำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย กลายเป็นป่าอนุรักษ์ที่ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้เนื่องจากขัดต่อระเบียบกฎหมาย การทำกิจกรรมในพื้นที่ป่า กลายเป็นการบุกรุกพื้นที่และผิดกฎหมาย จึงถูกจับกุมดำเนินคดีในที่สุด

4.2.7 ความเห็นแก่ตัวและความไม่รับผิดชอบของกลุ่มประชาชนและกลุ่มองค์กรประชาชนบางกลุ่ม

จากปัญหากรณีดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าประชาชนบางกลุ่มมีความเชื่อมั่นในตัวแกนนำของกลุ่มค่อนข้างสูงมากกว่ามีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถควบคุมประชาชนในส่วนนั้นได้ ทำให้แกนนำของกลุ่มสามารถสั่งการชี้้นำให้ประชาชนปฏิบัติตามแนวคิดและความต้องการของกลุ่ม เพื่อประโยชน์ของพวกเขาเองเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นตามมาในอนาคตแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากการที่แกนนำสั่งให้ประชาชนในกลุ่มไม่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลของตนเองและของกลุ่มแก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากแกนนำ และการไม่ยอมออกไปจากพื้นที่ที่ยึดถือครอบครองตามที่ได้ตกลงไว้กับคณะกรรมการแก้ไขปัญหาในระดับจังหวัด จนเป็นเหตุให้ประชาชนบางกลุ่มในพื้นที่เลียนแบบพฤติกรรมดังกล่าว

เพื่ออ่าเป็นสาเหตุในการเข้าไปบุกรุกแผ้วถางครอบครองพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติอีกเช่นกัน จนทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งตามมาไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งหากกลุ่มประชาชนและกลุ่มองค์กรประชาชนบางกลุ่ม มีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวมมากกว่านี้ ปัญหากรณีดังกล่าวคงได้รับการแก้ไขปัญหาให้ยุติเรื่องได้อย่างแน่นอน

4.3 แนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม

กรณีปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม นี้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้พยายามหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา จากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปแนวทางการแก้ไขปัญหาคกรณีข้อขัดแย้งนี้ได้ดังนี้

4.3.1 ภาครัฐควรรยกเลิกกฎหมายเก่าที่ล้าสมัย ซึ่งเน้นแต่การควบคุมปราบปรามหรือระบบให้รางวัลและลงโทษ หันมากร่างกฎหมายใหม่ในลักษณะบูรณาการ เพื่อให้สามารถปลูกจิตสำนึก และสร้างแรงจูงใจทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าในทุกขั้นตอน ซึ่งกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชนน่าจะเป็นทางออกในเรื่องนี้ได้อีกทางหนึ่ง

4.3.2 การจัดการป่า ควรยึดหลักการมีส่วนร่วม ให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทหลักหรือบทบาทสำคัญในการจัดการ โดยประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน แนวทางการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญคือ

- 1) ประชาชน/ชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือส่วนสำคัญของการตัดสินใจทุกขั้นตอน
- 2) ชาวบ้านเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในฐานะผู้ร่วมงานที่สำคัญ ไม่ใช่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา
- 3) ชาวบ้านในชุมชนมีความสามารถในการระบุปัญหาและแก้ปัญหาตามลำดับความสำคัญที่เขาเป็นผู้ตัดสินใจ
- 4) ในระยะยาว การตัดสินใจของกลุ่มองค์กรต่างๆในชุมชน จะมีเพิ่มมากขึ้นกว่าการตัดสินใจโดยบุคคลหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

4.3.3 รัฐบาลควรมีมาตรการเด็ดขาด ในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งนี้โดยการกำหนดให้ชาวบ้านที่อยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่านุรักษ์มีสิทธิทำกินได้

และจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านที่เดือดร้อน และส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างยั่งยืน

4.3.4 รัฐบาลควรเร่งให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีสิทธิอันชอบธรรมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าได้ และควรกำหนดให้มีป่าชุมชนในป่าอนุรักษ์ได้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและศักยภาพของพื้นที่ เป็นหลัก

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่า : กรณีศึกษาป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีประเด็นที่น่าสนใจที่จะนำมาอภิปรายเพื่อตอบข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สาเหตุของปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าแก่งกะอาม ผลการวิจัยพบว่า **Rajabhat Mahasarakham University**

5.1.1 นโยบายการจัดการพื้นที่ป่าแก่งกะอาม เป็นนโยบายกำหนดลงมาจากส่วนกลาง เพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ มีลักษณะเป็นการรวมศูนย์การจัดการป่าไว้ที่ส่วนกลางอย่างเห็นได้ชัด ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นโยบายดังกล่าวเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแก่งกะอาม เพราะว่าชุมชนในพื้นที่ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าและไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในภูมิภาคจริง ทำให้เกิดปัญหาและมีข้อจำกัดในด้านการปฏิบัติโดยเน้นในมิติด้านนิติศาสตร์เป็นหลัก ขาดการกระจายอำนาจในการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาลงสู่ท้องถิ่นหรือภูมิภาคอย่างแท้จริง ทำให้ขาดเอกภาพในการแก้ไขปัญหาในเรื่องดังกล่าว ประกอบกับประชาชนไม่มีความรับผิดชอบในการใช้ประโยชน์จากป่าโดยเน้นในมิติผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเป็นหลักเพื่อแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปราณี ชติยศ (2538 : 197-199) ที่พบว่า นโยบายของรัฐในอดีตจนถึงปัจจุบันในการจัดการทรัพยากรรวมศูนย์โดยรัฐมาโดยตลอด นโยบายมีลักษณะวางแผนจากส่วนบนลงล่างกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของภุมรินทร์ ศรีสินทร (2539 : 185-198) ที่พบว่า ความขัดแย้งในเรื่องป่าระหว่างรัฐกับประชาชน มีสาเหตุหลักๆ รวม 3 ประการคือ ประการแรก รัฐไม่ตระหนักใน

ปัญหาเรื่องป่า ประการที่สอง นโยบายของรัฐทำให้เกิดปัญหา และประการที่สาม ประชาชนขาดความรับผิดชอบในการใช้ประโยชน์จากป่า

5.1.2 การใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องมือในการจัดการป่า โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย และอ้างการมีหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรของชาติ โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และมีได้มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในด้านการมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐขาดการรับรู้ต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่ จนกลายเป็นปัญหาข้อขัดแย้งนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิของประชาชน ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องในการจัดการป่าเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาและจัดการพื้นที่ป่าได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของศยามล ไกยูรวงศ์ (2538 : 356-358) ที่พบว่า การใช้อำนาจรัฐในการจัดการที่ดินในเขตป่าด้วยการมีมาตรการทางกฎหมายและนโยบายในการป้องกันทำลายป่า การจำแนกการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินป่าไม้ การจัดที่ดินในเขตป่ารูปแบบต่างๆ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้

5.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าแก่งกะอาม ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าทุกชั้นตอนอย่างเต็มที่ ผู้วิจัยเห็นว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นการเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน ทำให้เกิดความรักหวงแหนในทรัพยากรป่าไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อนวัช ยาวิชัย (2534) ที่ได้เสนอว่า การกระจายอำนาจการจัดการป่าไปให้ประชาชน โดยองค์กรชุมชนให้มีอำนาจจัดการตามกฎหมายภายในกฎระเบียบที่ชุมชนกำหนด จะสามารถทำให้การพัฒนาทรัพยากรป่าประสบผลอันจะเกิดผลดีและประโยชน์สุขต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมในที่สุด

6. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่ค้นพบ ผู้วิจัยขอเสนอแนะเกี่ยวกับผลการวิจัยครั้งนี้ใน 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นเกี่ยวกับการทำวิจัยครั้งต่อไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1 ข้อเสนอแนะประเด็นที่เกี่ยวกับการนำผลการวิจัยไปใช้ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ กับชาวบ้าน ซึ่งมีผลกระทบจากนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าของภาครัฐ ในการนำผลการวิจัยไปใช้จึงควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อมสภาพพื้นที่ และสภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ประกอบการพิจารณาอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อให้เกิดความรอบคอบและเหมาะสม

6.2 ข้อเสนอแนะประเด็นเกี่ยวกับการทำวิจัยครั้งต่อไป เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพในประเด็นสภาพปัญหาข้อขัดแย้ง สาเหตุของปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหา เป็นประเด็นหลัก ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาประเด็นที่เชื่อมโยงกับมิติทางวัฒนธรรมชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชาวบ้าน ความขัดแย้งระหว่างประชาชนในการใช้ทรัพยากรป่า หรือเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อความครอบคลุมในเนื้อหา และเป็นประโยชน์กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหรือการใช้ประโยชน์จากป่าโดยรวมอย่างยั่งยืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Rajabhat Mahasarakham University